AMERİKA'NIN SİYASAL DİLİ

Kürşad U. Akpınar

11 Eylül 2001'den bu yana televizyon ekranlarından yansıyan dehşet görüntülerinin yanısıra, Amerikalıların tepkilerini de büyük bir ilgiyle izliyorum. Amerikan Başkanı George W. Bush'un açıklamalarından "sokaktaki Amerikalı"nın kendisine uzatılan mikrofonlara söylediklerine varıncaya kadar, Amerikalıların 11 Eylül 2001'deki saldırıları ve daha sonrasındaki gelişmeleri değerlendiriş biçimleri, Amerika'daki birey, toplum ve devlet anlayışlarını, hatta Amerikalıların dünyayı nasıl gördüklerini çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Aslında çift taraflı bir çözümleme ilişkisi var burada: 11 Eylül sonrası Amerikalıların tepkileri bir taraftan Amerikan aklını daha iyi anlamamı sağlarken, diğer taraftan bu tepkileri ancak Amerikan siyaset dilinin içinde, Amerikan tarihine bakarak anlayabiliyorum.

Bu yazının başlığını, Bernard Lewis'in "The Political Language of Islam"adlı kitabından esinlenerek koydum. Türkçe'ye "İslâm'ın Siyasal Dili" adıyla iki kez çevrilen bu eserinde Bernard Lewis, Müslümanların siyaset için kullandıkları belli başlı terimleri, İslâm tarihi boyunca teori ve pratikte izleyerek açıklar. Burada "siyaset" politikacıların günlük kısır çekişmelerini ifade eden dar anlamında değil, kamusal hayatın bütün unsurlarını içinde barındıran kapsayıcı anlamında kullanılıyor. Ben de aşağıda öyle yapacağım.

Hayır, Bush'un "Haçlı Seferi" gafından söz edecek değilim. Gerçekten Amerikanca da "crusade" kelimesi, eski dünyada olduğundan çok daha nötr bir anlam taşır; uyuşturucuya, ırkçılığa, suç çetelerine karşı "Haçlı Seferleri" açılır durur. Benzeri bir şekilde Amerikalılar, bir sosyal olayın merkezi haline gelen bir mekan için "Mecca" tabirini, gerçek Mekke'nin ne olduğunu bilmeden rahatça kullanırlar. Mesela Utah'taki Moab, "dağ bisikletçilerinin Mekke'si" olarak anılır. Hem Cumhuriyetçi Parti'den başkan adaylığı kesinleştiken sonra bi-

tezkire, *düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, yıl 11, sayı 27-28, temmuz / ekim 2002, s. 34-40*

le Pakistan ve Hindistan'ın devlet başkanlarının adlarını öğrenemeyen oğul Bush'un Haçlı Seferleri hakkında bir fikir sahibi olduğunu da sanmıyorum.

Bu yazıda, Amerika'nın (veya daha geniş anlamıyla Hıristiyan Batı'nın) bilinç altına işlemiş İslâm aleyhtarlığının izlerini sürecek değilim. Şüphesiz İslâm, ortaya çıkışından beri Avrupa'nın "öteki" olarak tanımladığı rakibi/düşmanı olarak yukarıda sözünü ettiğim siyaset dilinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ama benim ele alacağım kavramlar, Amerika'nın düşmanlarından çok kendisiyle ilgililer. Nitekim bu son çatışmanın çerçevesini çizen kavramları, Amerika'nın daha önceki "savaş"larında da görüyoruz. Amerika'nın önceki savaşları Müslüman olmayan düşmanlara karşı yürütülmüştü, hatta bu güçlerin bazıları Hıristiyan Avrupa'dandı, ama yine de Amerikan siyaset dilinde o düşmanlar "kötü"yü simgeliyorlardı, "şeytan"ın güçleriydiler. Amerika ise hep "iyi"dir. Bu kesin ayrım, son çatışmayı öncekilerle birleştiriyor.

11 Eylül 2001 günü, daha yıkılan Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin tozu dumanı New York üstünden kalkmadan Amerikalılar, başta Başkan Bush olmak üzere bu saldırıları "özgürlüklerine" (our freedom) ve "hayat tarzlarına"(our life style) yapılmış olarak gördüler. "Teröristler DTM kulelerini yıkarak özgürlüğümüzü yıkmak istediler, ama tıpkı Özgürlük Anıtı'nın hala ayakta olması gibi Amerika'nın özgürlüğü hala ayaktadır." şeklinde hamasi demeçler verildi. Zaman içinde olayın sorumluluğu Üsame Bin Ladin'e ve onu koruyan Taliban'a ihale edilince, Amerika'nın Özgürlük Anıtı'nda simgeleşmiş olan "özgürlük" karşısındaki şeytani güç de ortaya çıktı. Tıpkı Körfez Savaşı öncesinde Saddam Hüseyin'in, Amerika'nın temsil ettiği "özgürlük"ün tam zıddı olan "diktatörlük ve baskı"nın simgesi olarak takdim edilmesi gibi. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin, İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'in, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiliz Kralı'nın olduğu gibi. Benim yukarıda "diktatörlük ve baskı" olarak karşıladığım, Amerikan siyaset dilinde "tyranny and oppression" olarak hep yan yana kullanılan ikiz kavramların kökleri ta Amerikan kolonilerinin bağımsızlık mücadelesine kadar gider. Orada ise, 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesi tartışmaları içinde değerlendirilmelidir. Aydınlanmacılar, 18. yüzyıl Avrupası'ndaki monarşileri Eski Yunan'daki "tiran"lar ve baskı rejimlerine benzetiyorlar, artık köhnemiş olduğunu düşündükleri monarşik yapının yerine, Atina'da örneklenen cumhuriyet idaresinin ve demokrasinin gelmesini savunuyorlardı.

Çarpıcı olan nokta şu: Eski Yunan'dan 18. yüzyıl Fransa'sına, ordan 1776'daki Amerikan kolonilerine, sonra 20. yüzyıl savaşlarına ve Afganistan'daki Taliban rejimine uzanan ve birbiriyle ilgisiz görünen bir yığın olay, Amerikan siyaset dilinin "özgürlük-tiranlık" çatışması içinde bir bütünlük kazanıyor. Amerikalılar için Tarihin anlamı bellidir artık: baskı ve dikta rejimleri karşısında verilen ezeli özgürlük mücadelesi.

Düşman farklı zamanlarda, farklı kılıklara bürünmüş olarak, farklı ideolojilerin çığırtkanlığını yapsa da, aslında Amerika'nın tek bir düşmanı, tek bir savaşı vardır. Aşağıda üstünde daha uzun duracağım, ama burada belirtmeliyim ki, böylece Amerikalılar -en azından kendi zihinlerinde- savaşları için gerekli meşruiyeti de sağlamış oluyorlar. Artık Vietnam sendromundan falan söz edilemez.

Bu tarih anlayışı sadece geçmişi değil, Hollywood filmlerinde hayal edilen geleceği de kapsıyor: Amerikan özgürlük savaşçıları, "İndependence Day"de "dikta ve baskı"yı temsil eden uzaylılara karşı savaşır. Star Wars filmlerinde Darth Wader ve adamlarına karşı mücadele eden Jedi şövalyeleri, bu Amerikalıların torunlarından başkası olamaz.

Terör saldırılarının hedefleri arasında "özgürlük"ten sonra "hayat tarzı"nın sayılması da, ancak yukarıdaki gibi tarihsel bir bağlamda anlam kazanıyor. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler ile Amerika arasındaki fark sadece siyasi rejim farkı değildi. İki sistemin öngördüğü "hayat tarzları" da birbirine taban tabana zıttı. Amerikan "hayat tarzı" bireyi ve bireysel özgürlükleri vurgular, kapitalisttir, toplum içinde farklılıkları hoş görür, şeffaftır, dürüsttür, yaratıcıdır, insan fıtratına (bazıları buna "insan doğası" da diyebilir) daha uygundur. Sovyet "hayat tarzı" bireyi ve bireysel özgürlükleri önemsemez, hatta hiçe sayar, toplum ve toplumun örgütlenmiş hali olan devleti temel alır, komünisttir, gizli-kapaklıdır, yolsuzluklar had safhadadır, bireyi makineleştirdiği için donuktur, insan fıtratına aykırıdır.

Yüzeysel bir bakışla, Amerikalıların "hayat tarzı" dediklerinin Türkiye'de "Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği"nin "çağdaş yaşam"ı olduğu iddia olunabilir. Sonuçta Amerikan "hayat tarzı" Mc Donalds, Coca Cola ve Hollywood gibi sembollerle gösterilecekse bu, Türkiye'de aslında "içki içme ve kadınların başı açık sokağa çıkması özgürlüğü" gibi birkaç sembole indirgenen "çağdaş yaşam" kavramından pek de farklı değildir. Öte yandan Amerikan "hayat tarzı"na saldıranlar İslâm adına savaştığını iddia edenler ve Türkiye'de "çağdaş yaşam"ı tehlikeye atanlar "irticacılar." Düşmanları aynı olan iki yaşam biçimi neden aynı şey olmasın? Şüphesiz, iki yaşam biçimi de, birer modernizm projesidirler. Her ne kadar bugün Türkiye'de "çağdaş yaşam" içi boşalmış bir slogana dönüşmüşse de, kökleri Türkiye Cumhuriyeti'nin öncesine giden bir Batılılaşma çabasının mirasçısıdır. Ama Batı modernleşmesinin, bugün etkileri giderek azalan pozitivizm kolunu "ana damar" diye bellemiş, modernleşmenin bunun dışındaki "çoğulculuk" "sivil toplum" "bireysel özgürlükler gibi olmazsa olmaz unsurlarını dışlamıştır.

İşte bu noktada Amerikalıların "hayat tarzı"nı "özgürlük" ile yan yana kullanmalarının hikmeti ortaya çıkıyor. Amerikan "hayat tarzı" denince bütün dünyanın aklına "sınırsız tüketim" geliyor ama, Amerikalılar aynı nefeste "farklılıkları hoş görme"yi de söylüyorlar. Hatta Amerikalıların şunu dedikleri,

bile söylenebilir: "Bu saldırıların bir amacı da bizi -Amerika'daki veya dünyanın başka yerlerindeki- Müslümanlara düşman etmektir. Amerikan "hayat tarzı", Amerika'daki Müslümanları da bir parçası sayar. Provokasyonun farkındayız. Oyuna gelmeyeceğiz."

11 Eylül'den bugüne Amerikalıların, özellikle Başkan Bush'un terorist saldırılar ve bu saldırıları düzenleyenler hakkında kullandıkları pek çok nitelemenin ortak özelliği, Amerika'nın yeni savaşının meşruiyet zeminini oluşturmaları. Mesela Bush, bu saldırıları düzenleyenleri "korkak," saldırıları "alçakça" olarak niteledi. Bunlar, Amerika'nın II. Dünya Savaşı'na girmesine yol açan Pearl Harbor baskını sonrasında Japonlar için de kullanılmıştı. Hadi Japonlar Pearl Harbor'dan sonra Amerika'nın karşısına açık seçik bir düşman olarak çıkmıştılar. Peki şimdi Usame bin Ladin ne yapıyor? Başkan Bush'un ifadesine göre Usame Bin Ladin "bir delikte saklanıyor" ama "Amerika onu ininden çıkarıp alacak kadar güçlüdür." Ortaçağ'ın Romantik şövalye hikayelerinden Amerikan kovboy filmlerine uzanan bir "code of conduct", yani "erkekçe" kavga adabı anlayışında düşmanı arkadan vurmak kadar aşağılık bir şey olamaz. Bir centilmenin barışta olduğu gibi savaşta da uyması gereken ahlaki kurallar vardır. Düellodan kaçmak, hele saklanmak kabul edilemez. Öte yandan son araştırmalar, Amerika'nın Pearl Harbor baskınını belli bir süre önceden haber aldığını gösteriyor. Yine de Amerikalılar Japonları asla affetmediler ve bir iddiaya göre Japonlara cezalarını Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atarak verdiler. Burada Usame Bin Ladin'in yaptıklarının ahlakiliğini tartışmıyorum; sadece Amerikalıların Ladin'in yaptıklarını, kendi savaşları için nasıl bir meşrulaştırma (legitimization) aracı olarak kullandıklarını göstermeye çalışıyorum.

Bush'un benzeri bir başka ifadesi de 11 Eylül saldırılarını "barbarca" olarak nitelemesiydi. Buradaki "barbarca" tanımına katılıyor olabilirsiniz. Ama insanları "barbar" olarak nitelemenin özel bir anlamı var, hele Amerikan siyasal dilinde. "Barbar" Eski Yunanlıların, dillerini anlamadıkları diğer topluluklara verdikleri genel addı. Öncelikle Eski Yunan'ın kuzeyinde, Epirüs'te ve Balkanlar'da yaşayan, medeniyetten fazla nasiplenememiş kabileler, dilleri Yunanlılara anlamsız gürültü olarak, "bar-bar" gibi sesler olarak göründüğü için "barbar" olarak adlandırılmışlardı. Ama, medeniyet olarak Yunanlılardan hiç geri kalmayan Persler de "barbar" oluveriyordu Yunanlılar nazarında. Hocası Aristo, Makedonyalı Büyük İskender'e, "Yunan şehir devletlerine karşı yumuşak ol. Barbarlara karşı ise acımasız ol, çünkü onlar hayvandan farksızdır" diye nasihat ediyordu."Barbarlar"ı kılıçtan geçirmekte, esir etmekte ve köleleştirmekte hiç bir mahzur yoktu, çünkü onlar "insan" değildiler. Dolayısıyla "insan hakları" onlara uygulanamazdı. Modern çağların Avrupa'sı da aynı fikirdeydi. Zenciler ve Kızılderililer Avrupa ölçüleri içinde medeni olmadıklarına göre, "barbar"dırlar, o zaman köleleştirilmelerinde bir sakınca yoktu. 19. yüzyılda Amerika'da köleliğe karşı yürütülen "abolitionism" kampanyasındaki en önemli tartışmalar bu eksende cereyan etmişti.

Afganistan'ın durumu malum: yokluk içinde kıvranan bir ülke. Televizyonlardan akıp duran Afganistan görüntüleri, kamuoylarını Afganların gerçekten "barbar" olduklarına ikna ediyor. Öyle olunca, savaşta "yanlışlıkla" da olsa öldürülen Afganların canlarını, Amerika'daki terör saldırılarında ölen canlardan daha değersiz görmek giderek kolaylaşıyor. Savaşta "istemeden" öldürülen siviller için "politically correct" bir deyim bile var: "collateral damage" İlaçların yan etkisi gibi bir şey.

Amerikalılar ezelden beri süren özgürlük mücadelesini sürdürdüklerini düşünseler bile hala bu saldırıların ne olduğunu tanımlamakta zorluk çekiyorlar. Başkan Bush ilk demecinde "bu saldırılar sadece birer terör eylemi değiller, bunlar birer savaş eylemi" demişti. ("These attacks are not just acts of terror, they are acts of war") Sonra "teröre karşı savaş" diye bir terim icat edildi. Bush belki de, saldırıları ne kadar ciddiye aldıklarını "savaş" kelimesini ağzına alarak göstermek istiyordu. Ama "terör eylemi" başkadır, "savaş" başkadır ve bu ikisine verilecek tepki, hukuk devleti olduğunu iddia eden kurumlar için bambaşka olmak zorundadır. Bir "terörist"i yakalar, yargılar ve cezalandırırsınız. Bir "düşman"la, yenilgiyi kabul edinceye kadar savaşır, ona isteklerinizi zorla kabul ettirirsiniz. Orada bile, Cenevre konvansiyonuna uymak zorundasınız. "Savaş" "terör eylemi" ve "teröristlere karşı operasyon"un ortak noktaları şiddet kullanımıdır, ama bir devlet bu üç şiddet türünden "terör"ü yapamaz. Bence, Amerikalılar hala "terör"e karşı nasıl tepki vereceklerini bilemiyorlar. Bildikleri bir "düşman"la savaşmak, o zaman Usame Bin Ladin'i ve Taliban'ı "düşman" ilan ediyorlar. İki düşman savaşırken diğerleri ya bir taraf tutarlar ya da "nötr" kalırlar. Ama Amerika bütün dünyayı "ya ben, ya o!" diye tercih yapmaya zorluyor. Bu bir savaş olamaz.

Son nokta bizi Amerikalıların bu çatışmanın iki tarafı arasındaki farkı nasıl keskinleştirdiklerine getiriyor. Akla kara, iyiyle kötü, şeytanla melek savaşıyor. Özellikle Bush'un sözlerinde "terörizme karşı savaş," neredeyse dini bir boyut kazanıyor. Hıristiyanlıkta, Zerdüştlükte ve daha pek çok dindeki "iyi-kötü" ayrımı bu çatışmaya bire-bir uygulanıyor. Amerikalılar gerçekten "iyi", Taliban ve Ladin gerçekten "kötü" olabilir. Ama bunları, iki tarafın şimdiye kadar ki eylemlerine bakarak varılan sonuçlar yerine, iki tarafın "intrinsic (içkin)" özellikleri olarak görmemiz isteniyor. Amerika'yı, tanım gereği günah işlemesi mümkün olmayan melekler gibi görmemiz bekleniyor. Böyle kategorik bir ayrım, gözlerimizi körleştirmekten başka bir işe yaramaz. Böyle düşünmeye bir kez başlayınca, şeytan bile melek olarak görülebilir.

Amerikalılar kendilerini "haklı" düşmanlarını "haksız" görüyorlar, Amerikalılar "good guy" ötekiler "bad guy." Öyle ki, bir Amerikan televizyonunda izlediğim eski bir FBI yetkilisi, sözlerini "sonuçta bizler iyi adamlarız, onlar kötü adamlar ve kötüler hep kaybeder" şeklinde bağlamakta bir sakınca görmüyordu.

Bush'un söylediklerinde, yukarıdaki paragrafta işaret edildiği gibi, Amerika'ya karşı yükselebilecek itirazları pasifize etme hesabı var ve bunun samimiyetsiz, içten pazarlıklı bir kötü yönü de var. Ama şunu da belirtmek lazım ki, özelde Bush ve genelde Amerikalılar, bu naif teoriye bayağı bayağı inanıyorlar! Bush "amacımız yeryüzünden tüm kötülükleri kaldırmaktır" (Our mission is to get rid of all evil from the world) derken, ne kadar çocuksu sözler ettiğinin farkında bile değil. Sadece Bin Ladin ve Taliban'ı değil, Kızıl Tugayları, IRA'yı, ETA'yı, Kara Panterleri, Montana Freemen'i ve daha adını sayamadığım binlerce terör örgütünü değil, aynı zamanda açlığı,yoksulluğu, gelir dağılımındaki adaletsizliği, ırkçılığı, velhasıl her türlü kötülüğü, "çalışarak", "mücadele ederek" yok edebileceğine inanan bir düşünce bu! Bu anlayışın Protestan çalışma ahlakından kaynaklandığı söylenebilir. Kökünde ne olursa olsun bu nokta, Amerikan dış politikasını Avrupa devletlerininkinden kesin olarak ayırır. Amerikalılar İrlanda'da, Filistin'de, Kıbrıs'ta, Bosna'da kalıcı bir barışın sağlanabileceğine samimi olarak inandılar. Oysa Avrupalılar biliyorlardı ki, Sultan Süleyman'ın sağlayamadığı dünya barışını biz ölümlü insanların sağlaması mümkün değildir. İnsanın tabiatında iyilik olduğu gibi kötülük de vardır.

I. Dünya Savaşı'ndan beri Amerikalıların bulaştıkları mücadelelerle ilgili olarak hissettikleri önemli bir duygu var. Amerikalılar, aslında kendi savaşları olmayan mücadelelere, istemeden, biraz zorlanarak, ama hep "özgürlük" adına, sonradan girerler. Mecbur kalırlar. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş, Vietnam, Körfez Savaşı, Bosna, Kosova... Hepsi aslında Amerika'nın savaşı değildir, ama yine de Amerikalılar bu savaşlara girmek zorunda kalmışlardır. 11 Eylül'ün hemen sonrasında, Fox News kanalına ikiz kulelerden kurtulan bir adam çıktı. Ağlamaklı bir ses tonuyla bu saldırıyı düzenleyenlere "Bu bizim savaşımız değil, gidin kendi savaşınızı kendi topraklarınızda yürütün" dedi. Amerikalıların çoğu böyle düşünüyor olmalı. Bu, Amerikalıların son savaşı öncekilerle aynı şekilde algıladıklarının bir başka göstergesi. Yine Amerika, zorla bir savaşa sürükleniyor, yine Amerika "özgürlük"ü kurtaracak. İşte 11 Eylül saldırılarını farklı kılan nokta burada: artık Amerikalıların "bu bizim savaşımız değil, gidin başka yerde savaşın" diyecek hali kalmadı. Dünyanın dört bucağında Amerikan çıkarları adına yürüttükleri politikaların, milyonlarca insanın canını yaktığını görmezden gelemezler. Amerikan askerinin Arap toprağında Amerika'nın petrolünü koruması Amerika'nın savaşıdır.

Yukarıda verdiğim örneklerden şu sonuçlar çıkıyor. Öncelikle Amerikan siyasal dilinin kullandığı kavramlarda bir süreklilik var, Amerikalılar tarihi Eski Yunan'dan bugüne bir bütün olarak yorumluyor ve kendilerini "tarihin sonundaki ideal" olarak görüyorlar. Amerika'nın bugün dünyanın en güçlü, en zengin ülkesi, tek süper gücü olduğunu Taliban bile inkar etmiyor. Oysa Amerikalılar için ülkeleri bundan çok daha fazlası: Ross Perot'un 1996 başkanlık seçimleri kampanyasında söylediği gibi Amerika "insanlık tarihinin gelmiş geçmiş

en büyük ülkesidir." (America is the greatest country in the history of mankind) Onlar ülkelerini Osmanlı'dan, Roma İmparatorluğu'ndan, Firavun'un Mısır'ından, Hammurabi'nin Babil'inden ve hatta Süleyman'ın İsrailî'nden bile büyük bir devlet olarak görüyorlar. Kitab-ı Mukaddes'teki "arz-ı mev'ud"dur Amerika, "Yeni İsrail"dir. Böyle bir devletin düşmanı ise ancak şeytan olabilir; nitekim Hitler'den Saddam'a, ordan Ladin'e Amerikan düşmanları öyle görülüyor. Amerikalıların terör saldırısı sonrasındaki tepkileri, teröre karşı açtıkları savaşı meşrulaştıracak argümanları bolca içeriyor.

Bu "total tarih" okuması olayları bir şablona oturtmakta çok başarılı olduğu kadar, olaylar arasındaki farkları görmeyi de engeller. Verdiğim örnekler, Amerikan siyasal dilinin refleksleri olarak görülmeli. Dünyayı şok eden olaylar karşısındaki ilk anlamlandırma çabası olarak kabul edilmeli. Buraya kadar olan kısım daha çok Amerika'nın kendisiyle ilgiliydi. Bunun ötesinde, "öteki"ni anlama çabası gerekli. Amerika asıl sınavı, Cruise füzelerinin isabet yüzdesinde değil, düşmanını tanımak ve kendisinden niye nefret edildiğini anlamakta göstereceği gayrette verecek. Hz. Peygamber'in İslâm'ın Siyasal Dili'ne mal olmuş hadisindeki ifadeleri, Amerika'nın siyasal dili hakkındaki bu yazıda temsilen kullanmakta bir hata yok ise, şöyle bitirmek isterim: Amerika için birincisi "küçük cihad" ise ikincisi besbelli "Büyük Cihad"dır.